

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF DIVINITY

Yıl/Year : 13

Sayı/Number : 1

ELAZIĞ - 2008

TÜRKİYE KÜTÜPHANELERİNDEKİ¹ İMÂMİYYE MEZHEBİYLE İLGİLİ YAZMA ESERLER

The Manuscripts About The Imamate School in Libraries of Turkey

Dr. Aydın TAŞ

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

e-posta: atas@firat.edu.tr

Özet: Bu makalede, Türkiye kütüphanelerinde bulunan 11 müellife ait 25 adet yazma eser verilmiştir. Tespitimize göre bunların;

- 14 tanesi neşredilmiş olup, ikisinin matbu çevirisi vardır.
- 11 tanesi ise sadece yazma halindedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Kütüphaneleri, İmamiyye Mezhebi, Fıkıh, Yazma, Kitap

Abstract: In this article we gave details of 25 manuscripts composed by 11 authors which are available in libraries of Turkey. According to our determination;

- 14 of them are printed later on. One of them is a printed translation.
- 11 of them are in manuscript form.

Key Words: Turkey's Libraries, Imamate School, Fiqh, Manuscript, Book

¹ Bu çalışmada verilen yazmalardan sadece Mikdâd b. Abdullah Ebû Abdullah el-Hillî'nin (826/1423), *et-Tenkîhu'r-Râi' li Muhtasari's-Şerâi'* / التَّنْقِیْحُ الرَّائِعَ لِمَخْتَصَرِ الشَّرَائِعِ adlı eseri Kıbrıs Sultan II. Mahmud Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

GİRİŞ

Medeniyetlerin teşekkül ve devam etmesinde kitapların ve bunların barındırıldığı kütüphanelerin çok önemli bir rolü vardır. Bunu çok iyi anlayan geçmiş alimlerimiz mevcut birikimlerini yazıya dökmeye ve bunları gerek özel, gerekse umumî kütüphanelerde saklayarak sonraki nesillere intikal ettirmeye büyük bir özen göstermişlerdir. Bu durum İslam kültür ve medeniyetinde önemli bir yere sahip olan fıkıh için de geçerlidir. Türkiye kütüphanelerinde fikhî mezheplere dair araştırmacıların ilgisini bekleyen çokça yazma eser bulunmaktadır². Ali Rıza Karabulut'un, Türkiye kütüphanelerindeki yazma eserler hakkında hazırladığı hacimli eser³ bunun bir kanıtıdır. Bu kıymetli çalışmanın, bütün yazmaları içerdiği iddia edilemez. Ancak Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazmalar eserler üzerine yapılmış, tespit edebildiğimiz en yeni ve en kapsamlı çalışmadır ve müellifi de yazmalar konusunda tecrübeli bir uzmandır⁴. Bundan dolayı makalemizde bu eseri esas alarak, online kütüphane kayıtlarından, özellikle de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye yazmaları üzerine hazırladığı site⁵ ile İSAM

² Kültür mirasımızın önemli ürünleri olan el yazması eserler; tarih, din, dil, felsefe, coğrafya, astroloji, fen bilimleri gibi çeşitli konularda, yazıldığı dönem ve yere ait temel bilgileri bünyesinde toplayan, bilim ve sanat dünyasının ilk elden kaynaklarını oluşturmaktadır. Ülkemizde en eskileri 10. yüzyıla kadar tarihlendirilebilen eserler, yaklaşık 900 yıllık bir tarihin sayfalarını gözler önüne sermektedir. El yazması eserler, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı kütüphaneler ve müzeler başta olmak üzere, üniversiteler, resmi ve özel kurum-kuruluşlarda, şahıslarda bulunmaktadır. Çoğunluğu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde meydana getirilen yazmalarda; Osmanlı İmparatorluğu'nun, Asya'nın iç kesimlerinden Orta Avrupa'ya, Kuzey Afrika ve Arap Yarımadasının en güney uçlarından, Ural dağlarına kadar uzanan geniş coğrafyasında kullanılan dillerin etkileri görülmektedir (<http://www.yazmalar.gov.tr/>).

³ Ali Rıza Karabulut, *el-Mahtûâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi I-III*, Kayseri 2005, 4+1866+38 sayfa (5850 civarında müellif).

⁴ Türkiye'deki yazma eserlerin bulunduğu önemli ve köklü kütüphanelerinden birisi olan Kayseri Râşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nin emekli müdürü olan müellifin Türkiye'deki yazmalarla ilgili matbu bir çok katalog çalışması [bkz. Karabulut, III, Türkçe açıklamalar kısmının "*Türkçe Kaynaklar, Kısaltmalar, Araştırmalar ve Kataloqlar*" başlığı (bu kısma sayfa numarası verilmemiştir)] yanında Turan Karabulut ile birlikte dünya kütüphanelerindeki İslam kültür ve tarihi ile ilgili yazma eserler üzerine hazırladığı kapsamlı bir çalışma da bulunmaktadır [Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-Târîhi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI (6. cilt indekstir)*, Mektebe Yayınları, Kayseri ty. (Mektebe yayınları; 12. İlmî eserler serisi; 3)].

⁵ <http://www.yazmalar.gov.tr/> . Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye yazmalarıyla ilgili olarak üç dilde (Türkçe, Arapça ve İngilizce) hazırladığı bu siteye maalesef henüz bütün kütüphaneler kaydedilmemiştir ancak buna matuf çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmaların mümkün olan en kısa sürede bitirilerek yazmaların tam olarak araştırmacıların hizmetine sunulmasını temenni ediyoruz. Ayrıca siteye bazı yazmaların sayfa sayfa görüntüleri de eklenmiştir ve bunlardan istenilenleri, siteye üye olup kontör satın alarak doğrudan bilgisayara indirmek mümkündür. Araştırmacıların işini çok kolaylaştıran bu önemli hizmetin genişletilip mümkünse bütün yazmalara teşmil edilmesi çok yararlı olacaktır.

Kütüphanesi⁶ kayıtlarından, DİA'nın ilgili maddelerinde yer alan bilgilerden ve bakabildiğimiz diğer kaynaklardan yararlanarak Türk halkı tarafından çok fazla tanımayan İmâmiyye mezhebiyle ilgili yazma eserleri, bu eserlerin bulunduğu kütüphane kayıtlarıyla birlikte akademisyenlerin dikkatlerine sunmak istedik. Ayrıca hem yazmaları mümkün mertebe tanıtılabilmek, hem de bunlar üzerinde çalışma yapmak isteyenlere bir nebze olsun yardımcı olabilmek için yazmaların tespit edebildiğimiz tanıtıcı bilgilerini, matbularını, çevirilerini ve üzerlerine yapılmış olan çalışmaları da ekledik. Diğer mezhepler hakkında da benzer çalışmanın yapılmasının faydalı olacağına inanmaktayız. Yeri gelmişken belirtelim ki, özellikle Hanefî ve Şâfiî mezhepleriyle ilgili yazmalar bir makale boyutunun çok üstündedir⁷.

Çalışmamızda geçen kısaltmaların ve bunların açıklamaların listesini makalenin sonuna ekledik.

Şimdi müelliflerin vefat tarihlerini esas alarak İmâmiyye mezhebiyle ilgili tespit ettiğimiz yazmaları inceleyebiliriz.

A. IV. ASIR (300-399 / 912-1099)

* Küleynî, Muhammed b. Yakub Ebû Cafer er-Râzî el-Bağdâdî eş-Şîi el-İmâmî el-Ahbârî (329/941),

محمد بن يعقوب أبو جعفر الكليني الرازي البغدادي الشيعي الإمامي الأخباري

el-Kâfî fî İlmi'd-Dîn / (في الأخبار والحديث والفقه)

İmâmiyye Şîası'nın dört temel (kütüb-i erbaa) hadis kitabından birisi ve Küleynî'nin günümüze ulaşan en meşhur eseridir. Ahbârî-Selefi bir metot takip eden Küleynî, başta Cafer es-Sâdık (148/765) olmak üzere imamlardan nakledilip *el-Usûlû'l-Erbaa Mie* adı verilen hadis derlemeleri yanında diğer imamlardan gelen rivayetleri toplamış ve büyük bir hadis mecmuası meydana getirmiştir. Buhârî'nin (256/869) Ehl-i sünnet hadisine katkısı ne ise Küleynî'nin de İmâmiyye Şîası'nın hadis rivayetine katkısı o ölçüdedir. Yirmi veya otuz yılda tamamlanan, usul ve furua ait otuzbeş kitaptan meydana gelen ve 16199 hadis ihtiva eden bu mecmua Küleynî'ye asıl şöhretini sağlayan en önemli çalışmasıdır. Eserin iki ciltten oluşan, inançla ilgili *el-Usûl mine'l-Kâfî* adlı birinci kısmı, “*el-akl ve'l-cehl, fazlû'l-ilm, tevhîd, el-hücce, el-îmân ve'l-küfr, ed-duâ, fazlû (azametü)'l-Kur'ân ve*

⁶ <http://kutuphane.isam.org.tr/2001arama.htm>

⁷ Türkiye kütüphanelerinde bulunan Hanefî ve Şâfiî mezhepleriyle ilgili yazma eserlerin tespitini tamamlamış olup bunları müstakil bir kitap olarak yayınlamaya matuf çalışmamız devam etmektedir. Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri yazmalarıyla ilgili olarak hazırladığımız çalışmalar Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 12:2 (2007), 45-82 ve 83-109. sayfaları arasında yayımlanmış bulunmaktadır. Türkiye kütüphanelerindeki belli bir fikhî mezhebe nispeti tespit edilemeyen yazma eserlerle ilgili hazırladığımız çalışma ise derginin bu sayısında 103-128. sayfaları arasında yayımlanmaktadır.

el-aşere (el-muâşere)” adıyla sekiz bölüme ayrılmıştır. Eserin *el-Furû’ mine’l-Kâfi* adını taşıyan ve altı ciltten meydana gelen ikinci kısmı ibadet ve muamelâta dair meseleleri ihtiva etmektedir. *el-Furû’ mine’l-Kâfi* ’nin sonuncu cildi olup çeşitli konuları kapsayan, Hz. Peygamber’e ve imam-lara izafe edilen mektup ve konuşmaların ele alındığı “*er-Ravza*” adlı bölümü eserin üçüncü kısmı olarak gösterenler de vardır. Çok sayıda şerh, ihtisar ve haşiyeleri vardır⁸.

Yazması: S/ReisülküttapME, r. 547, v. 211 (1047 h); S/EsadE, r. 414, v. 238 (1000 h), r. 416, v. 290; S/H.HüsnüP, r. 238, cüz 2, v. 308 (1298 h); S/A.Tekelioğlu, r. 98, v. 231 (1074 h).

Mathbusu: Kitabın bütün kısımlarını ihtiva eden ilmî neşri: I-VIII, thk. Ali Ekber el-Gaffârî – Said Muhammed Hasan er-Rizvî, Tahran 1362/1943⁹, 1375-1378/1955-1958, 1381/1961, 1398/1978, 1401/1980; Beyrut 1401/1980 (ofset); Leknev 1327, 1328; *el-Kâfi*, The Open School, Chicago ty.. Eser, *el-Usûl mine’l-Kâfi* ve *el-Furû’ mine’l-Kâfi* olarak iki ayrı kitap olarak değişik yerlerde yayınlanmıştır: *el-Usûl mine’l-Kâfi*, Şiraz 1278; Tebriz 1281 (Farsça çevirisiyle); Tahran 1311, 1374; Leknev 1302/1885 (Farsça çevirisiyle); *el-Usûl mine’l-Kâfi I-IV*, tashih: Muhammed Bâkır el-Behbudî - Ali Ekber el-Gaffârî, 2. bs., el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Tahran 1382; *el-Furû’ mine’l-Kâfi*, Tahran 1315; Leknev 1302/1885; *el-Furû’ mine’l-Kâfi I-VIII*, tashih: Ali Ekber el-Gaffârî, 3. bs., Dâru Saab - Dârü’t-Taâruf, Beyrut 1401/1980; *el-Usûl mine’l-Kâfi I-II*, 3. bs., Dâru Saab, Beyrut 1401/1980. Eserin son bölümü olan “*er-Ravda*” kısmı: Tahran 1303/1886; Leknev 1302/1885.

Mathbu Çevirisi: Farsça: Tebriz 1281, 1307, 1311, 1377, 1392 (eserin aslıyla birlikte); Leknev 1302/1885 (eserin aslıyla birlikte). **Türkçeye çeviren:** Vahdettin İnce, *Usûl-u Kâfi: Akıl ve Cehalet, İlmin Fazileti, Tevhid, Hüccet I*, Dâru’l-Hikem, İstanbul 2002 (Dâru’l-Hikem yayınları; 1) (Orj. adı: *el-Usûl mine’l-Kâfi*); Türkçeye çeviren: Vahdettin İnce, *Usûl-u Kâfi : İman ve Küfür, Dua, Kur’an’ın Fazileti, Muaşeret II*, Dâru’l-Hikem, İstanbul 2007 (Orj. adı: *el-Usûl mine’l-Kâfi*).

Üzerine Yapılmış Çalışma: Ali Rızâ Berâziş, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Usûl mine’l-Kâfi* adlı çalışmasıyla eserin indeksini hazırlamıştır (1408/1988). Seyyid Sâmîr Hâşim Habîb el-Amîdî, *Difâ’ anî’l-Kâfi* adlı kitabında (Kum 1415) *el-Kâfi*’ye yöneltilen eleştirileri cevaplandırmıştır. Ayrıca Hâşim Marûf el-Hasenî, *Dirâsât fi’l-Kâfi li’l-Küleynî ve’s-Sahîh li’l-Buhârî* adlı bir eser kaleme almıştır. M. Cemal Sofuoğlu da eser üzerine de *Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme* ismiyle bir doçentlik çalışması yapmıştır (AÜİF, Ankara 1982)¹⁰.

⁸ Bkz. M. Cemal Sofuoğlu, “el-KÂFÎ”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, ss. 148; Mustafa Öz, “KÜLEYNÎ”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, ss. 538-539.

⁹ 1362’nin miladî karşılığı 1943 yerine sehven 1984 olarak gösterilmiştir. Sofuoğlu, “el-KÂFÎ”, *DİA*, XXIV/148.

¹⁰ Sofuoğlu, “el-KÂFÎ”, *DİA*, XXIV/148.

* İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk, Muhammed b. Ali İmâduddîn Ebû Cafer el-Kummî el-İmâmî (381/991),

محمد بن علي عماد الدين أبو جعفر القمي الإمامي (ابن بابويه, شيخ صدوق)

1. *İlelü'ş-Şerâi' ve'l-Ahkâm ve'l-Esbâb* / علل الشرائع والأحكام والأسباب (في الفقه)

Dinî kaynaklarda geçen isim ve terimlerin mânalarını, ilâhî buyrukların illet ve hikmetlerini rivayetlere dayanarak açıklayan bir eserdir¹¹.

Yazması: S/Nuruosmaniye, r. 1187, v. 239 (1069 h).

Matbusu: Tahran 1289, 1297, 1301 (taş baskı, *Me'âni'l-Ahbâr*'la birlikte); müellifi tanıtan bir mukaddimeyle birlikte nşr. Seyyid Muhammed Sâdık Bahrülulûm, Necef 1382/1963, 1385/1966; *İlelü'ş-Şerâi'*, 2. bs. Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, yy. 1966.

2. *Uyûnu Ahbâri'r-Rizâ fî Menâkibi Ali b. Musa er-Ridâ ve Akvâlih* / عيون أخبار الرضا في مناقب علي بن موسى الرضا وأقواله

Sekizinci İmam Ali er-Rızâ'nın (203/818) hayatını ve sözlerini ihtiva eder¹².

Yazması: S/H.MahmutE, r. 4850, v. 221 (1072 h).

Matbusu: I-II, Tahran 1275, 1287, 1317; nşr. Seyyid Mehdî el-Hüseynî el-Lâhûrî, Kum 1377/1956; nşr. Hasan el-Harsân, Necef 1390/1970; *Uyûnu Ahbâri'r-Rizâ*, Ansariyan Publication (Müessese-i Ensariyan), Kum 1426/2006.

B. VII. ASIR (600-699 / 1203-1300)

* Tûsî, Muhammed b. Muhammed Ebû Cafer Nasîruddîn el-İmâmî (672/1273),

محمد بن محمد أبو جعفر نصير الدين الطوسي الإمامي

Ta'rîbu'l-Fusûl fî İlmi'l-Usûl li't-Tûsî / تعريب الفصول في علم الأصول للطوسي

Yazması: S/Ş.AliP, r. 1385, v. 42-52 (898 h).

¹¹ Mustafa Öz, "İBN BÂBEVEYH, ŞEYH SADÛK", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 345-348, 347.

¹² Öz, "İBN BÂBEVEYH, ŞEYH SADÛK", *DİA*, XIX/347.

* Hillî, el-Muhakkıku'l-Hillî, el-Muhakkıku'l-Evvel, Cafer b. Hasan Necmuddîn Ebu'l-Kasım el-Hüzelî eş-Şîî (676/1277),

جعفر بن حسن نجم الدين أبو القاسم الهذلي الشيعي (الحلي). المحقق الحلي، المحقق

(الأول)

1. *Şerâiu'l-İslâm fî Mesâilî'l-Halâl ve'l-Harâm* / شرائع الإسلام في مسائل الحلال والحرام (في الفقه الشيعية)

Eser, İmâmiyye'ye dair fıkıh metinlerinin en önemlilerinden biri kabul edilir. Şîî İslâm dünyasında başvuru kaynağı ve ders kitabı olan eser “İbâdât” (10 kitap), “Ukûd” (15 kitap), “İkâât” (11 kitap) ve “Ahkâm” (12 kitap) olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Mezhebin kaynakları arasında tertip bakımından en düzenlisi, üslup açısından en akıcısı sayılan *Şerâiu'l-İslâm*’ın tertibi daha sonraki İmâmiyye uleması tarafından esas alınmış, eser hakkında yüzün üzerinde şerh ve haşiye yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1) Şehîd-i Sâni, *Mesâlikü'l-Efhâm ilâ Tenkîhi Şerâii'l-İslâm* (Tahran 1262, 1267-1268, 1272-1276, 1282, 1285, 1310-1312, 1314; Tebriz 1267, 1285). 2) Şemseddin Seyyid Muhammed b. Ali el-Mûsevî el-Âmulî, *Medârikü'l-Ahkâm* (Tahran 1268, 1274, 1276, 1298, 1322). Muhammed Bakır el-Bihbehânî bu şerhe bir haşiye yazmıştır (Tahran 1268, 1274, 1298). 3) Muhammed Hasan b. Muhammed Bakır en-Necefî, *Cevâhirü'l-Kelâm* (Tahran 1262, 1273, 1278, 1286-1287, 1301, 1305, 1311, 1312, 1323-1325, 1376; I-XLIII, Necef 1377-1399). 4) Muhammed Hüseyin b. Hâşim el-Kâzımî en-Necefî, *Hidâyetü'l-Enâm* (Necef 1330-1331). 5) Ebü'l-Hasan Hasan b. Mehdî el-Huneyzî, *Delâilü'l-Ahkâm* (Necef 1977)¹³.

Yazması: A.BeyazıtIİH, r. 196, v. 200 (731 h).

Matbusu: Kalküta 1839; Tahran 1255/1840, 1267, 1271, 1274, 1275, 1312/1895; Tebriz 1275, 1278, 1284-1285, 1294, 1302, 1307; I-II (1 c’de 2 c.), nşr. Ahmed Muğniyye, Beyrut 1930, 1406/1986; I-IV (iki cilt halinde), nşr. Abdülhüseyin Muhammed Ali, Necef 1389/1969, Beyrut 1403/1983; Kum 1983 (Sâdık Şîrâzî’nin talikâtı ile birlikte).

Matbu Çevirisi: *Farsçaya çeviren:* Mîr Muhammed Takî b. Abbas en-Nihâvendî - Ebü'l-Kâsım b. Ahmed Yezdî, I-IV, Tahran 1362-1364; Ali Eşref Muhâcir, *Irs der Fıkh-i İslâmî* (miras hukukuyla ilgili bölümü bazı notlar ilâvesiyle), Tahran 1364. *Fransızcaya çeviren:* A. Querry, I-II, Paris 1871. *Rusçaya çeviren:* Kazembeg, I-II, Saint Petersburg 1862-1867. *Urducaya çeviren:* Âbid Hüseyin Ensârî, Leknev 1333. *Sanskritçeye çeviren:* M. Sâdık Keşmirî, Leknev 1315-1317.

2. *en-Nâfi’ fî Muhtasari’s-Şerâi’* = *el-Muhtasaru’n-Nâfi’ fî'l-Fıkhî'l-İmâmiyye* / المختصر النافع في الفقه الإمامية = المختصر الشرائع

¹³ Mazlum Uyar, “HİLLÎ, MUHAKKİK”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, ss. 39-41, 40.

Kitap, müellifin kendi kitabı üzerine yaptığı tek ciltlik bir muhtasardır. Bu muhtasarın otuzun üzerinde şerh, haşiye ve talikatı yapılmış olup belli başlıları şunlardır: 1) *el-Mu'teber fî Şerhi'l-Muhtasar*. Müellifin, ibadetler bölümüyle ticaret bölümünün bir kısmını kapsayan tamamlanmamış iki ciltlik şerhidir. 2) Hasan b. Ebû Tâlib el-Yusufî, *Keşfü'r-Rumûz* (I-II, nşr. Ali Penâh el-İştihârdî – Hüseyin el-Ezdî, Kum 1408-1410). 3) Seyyid Ali b. Rızâ b. Bahrülulûm Mehdî et-Tabâtabâî, *el-Burhânü'l-Kâtî' (eş-Şerhu'l-Kebîr)* (I-III, Tahran 1267, 1281-1282, 1290-1293). 4) Seyyid Ali b. Rızâ b. Bahrülulûm Mehdî et-Tabâtabâî, *Riyâzü'l-Mesâil (eş-Şerhu's-Sagîr)*, (I-II, Tahran 1268, 1272, 1275, 1282, 1288-1292, 1300, 1307-1308, 1316-1317). 5) Muhammed Rızâ b. İsmail Musevî eş-Şîrâzî, *el-Envârü'r-Rızâviyye* (Tahran 1287, 1292). 6) Seyyid Mîr Ali b. Seyyid Muhammed Ali b. Ebû'l-Meâlî, *Riyâzü'l-Mesâil (eş-Şerhu'l-Kebîr)*. Üzerine pek çok haşiye ve talikat yapılan eser basılmıştır¹⁴.

Yazması: SivasZiyaB, r. 77, cüz 1 (927 h).

Mathusu: Leknev 1267, 1301; Tahran 1329; Kahire 1376/1956; Necf 1384/1964, 1386/1966.

C. VIII. ASIR (700-799 / 1300-1397)

* Hillî, el-Muhakkık, İbnu'l-Mutahhar, Hasan b. Yusuf Cemâluddîn Allâme et-Tûsî eş-Şîî (726/1325),

حسن بن يوسف ابن المطهر جمال الدين علامة الحلّي الطوسي المحقق الحلّي الشيعي

1. *Tabsiratü'l-Müteallimîn fî Ahkâmî'd-Dîn / تبصرة المتعلمين في أحكام الدين (في الفقه)*

Yazması: İzmirMilli, r. 1/38, v. 107 (973 h).

Mathusu: Tahran 1303, 1307, 1309, 1317, 1318, 1320, 1323, 1324, 1327, 1328, 1329, 1330; Bombay 1303, 1309, 1324; Tebriz 1330; Dımaşk 1336; Bağdat 1338; neşredenler: S. Ahmed el-Hüseynî - M. Hâdî el-Yusufî, Kum 1361; nşr. S. Ahmed el-Hüseynî, Beyrut 1404; nşr. M. Hâdî el-Yûsufî, Beyrut 1413¹⁵.

2. *İrşâdü'l-Ezhân ilâ Ahkâmî'l-Îmân / إرشاد الأذهان إلى أحكام الإيمان (في الفقه)*

Fıkıhla ilgili 15.000 kadar meseleyi ihtiva eder¹⁶.

Telif Tarihi: 696/1296.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1082, v. 173 (863 h), r. 443.

¹⁴ Uyar, "HİLLÎ, MUHAKKİK", *DİA*, XVIII/40.

¹⁵ Mustafa Öz, "HİLLÎ, İBNÜ'L-MUTAHHAR", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, ss. 37-39, 38.

¹⁶ Öz, "HİLLÎ, İBNÜ'L-MUTAHHAR", *DİA*, XVIII/38.

Matbusu: Tahran 1272; Kum 1403; nşr. Fâris el-Hassûn 1410, Beyrut 1413; I-V, thk. Aga Müctebâ el-Irakî, Cemâatü'l-Müderrişîn, Kum 1981 (Ferid Dehre el-Mevlevî Ahmed el-Erdebilî'nin *Mecmaü'l-Fâide ve'l-Burhân fî Şerhi İrşâdi'l-Ezhân*'ı ile birlikte).

3. Kavâidü'l-Ahkâm fî Ma'rifeti'l-Halâl ve'l-Harâm / قواعد الأحكام في (في الفقه) معرفة الحلال والحرام

Pek çok şerhi bulunan klasik bir fıkıh kitabıdır¹⁷.

Telif Tarihi: 693/1293.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1090, v. 495 (918 h); Beyazıt/M.K.MustafaP, r. 2/290, v. 9-230 (947 h); S/Nuruosmaniye, r. 1359.

Matbusu: Tahran 1272, 1313, 1315, 1329, 1387-1389; Kum, ty., 1363/1984, 1413/1992.

4. Tezkiratü'l-Fukahâ fî Telhisi Fetâva'l-Ulemâ¹⁸ / تذكرة الفقهاء في تلخيص فتاوى العلماء

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1/1143, v. 212 (917 h), r. 3/1143, v. 246 (918 h), r. 5/1143, v. 262 (918 h), r. 6/1143, v. 213, r. 7/1143, v. 286.

Matbusu: Nşr. M. Rızâ el-Muzaffâr el-Murtazâ el-Halhalî Tahran 1272/1855, Necef 1374/1955 (*Kitâbü'l-Bey'* kısmını); Necef 1388/1968.

5. Tehzîbu Tarîki'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl / تهذيب طريق الوصول إلى علم الأصول

Yazması: A.BeyazıtİH, r. 1/519, v. 130.

Matbusu: Tahran 1308¹⁹.

6. Mebâdîü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl / متدای الوصول إلى علم الأصول

Yazması: A.BeyazıtİH, r. 3/519, v. 163-187 (1114 h); S/D.Mesnevi, r. 94.

Matbusu: Leknev 1301; Tahran 1310, 1319; thk. Abdülhüseyin Muhammed Bakkal, 3. bs., Mektebetü'l-İlâmî'l-İslâmî, Kum 1404/1984.

7. Nihâyetü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl / نهاية الوصول إلى علم الأصول

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1341, v. 283 (716 h).

8. Gâyâtü'l-Vusûl ve İzâhu's-Sübûl fî Şerhi Muhtasarı Munteha's-Su'l ve'l-Emel li'bn Hâcib / غاية الوصول وإيضاح السبل في شرح مختصر منتهى السؤل / والأمل لابن حاجب

¹⁷ Öz, "HİLLÎ, İBNÜ'L-MUTAHHAR", *DİA*, XVIII/38.

¹⁸ Öz, "HİLLÎ, İBNÜ'L-MUTAHHAR", *DİA*, XVIII/38.

¹⁹ Öz, "HİLLÎ, İBNÜ'L-MUTAHHAR", *DİA*, XVIII/38.

Yazması: Topkapı/III.Ahmed, r. 1244, v. 242 (800 h), r. 1299, v. 429, r. 1300, v. 386 (800 h); RagıpP, r. 418, v. 145 (773 h); S/MuradM, r. 685, v. 284 (703 h); S/Hz.HalidEC, r. 154.

* Hillî, Hasan b. Ali Takiyyuddîn Ebû Muhammed eş-Şîî (740/1339),

حسن بن علي تقي الدين أبو محمد الحلبي الشيعي

عقد الجواهر في الأشياء والنظائر (في) / *İkdu'l-Cevâhir fi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir* (الفقه)

Yazması: S/Y.Tevfik, mecmua, r. 1/445.

D. IX. ASIR (800-899 / 1397-1494)

* Hillî, Mikdâd b. Abdullah Ebû Abdullah es-Süyûrî el-Halebî el-İmâmî (826/1423),

مقداد بن عبد الله أبو عبد الله السيوري الحلبي الإمامي

1. *et-Tenkîhu'r-Râi' li Muhtasari's-Şerâi'* / التنقيح الرائع لمختصر الشرائع (في الفقه)

Hillî el-Muhakkık'ın (676/1277) eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır.

Telif Tarihi: 818/1415.

Yazması: KıbrısS.II.Mahmud, r. 152, v. 385 (968 h).

2. *Nazdü'l-Kavâidi'l-Fıkhiyye alâ Mezhebi'l-İmâmiyye* / نضد القواعد الفقهية على مذهب الإمامية

Yazması: Beyazıt, r. 6138, v. 267.

Matbusu: thk. Seyyid Abdüllatif Kuhkumerî - Âyetullâhü'l-Uzmâ el-Mar'aşî, Kum 1403/1982, 1404/1983.

E. XI. ASIR (1000-1099/1591-1688)

* Âmilî, Muhammed b. Hüseyin el-Hârisî Bahâuddîn el-Cubbaî el-Hemedânî eş-Şîî el-İmâmî (1030/1621),

محمد بن حسين الحارثي بهاء الدين العاملي الجبعي الهمداني الشيعي الإمامي

1. *Câmi-i Abbâsî (F)* / (في الفقه الشيعية) جامع عباسي (ف)

Şia fıkhiyla ilgili bu Farsça eserini Şah Abbas Safevî'ye (1037/1628) ithaf etmiştir. Âmilî yirmi baptan meydana gelen bu kitabın ibadetlere dair

ilk beş babını yazdıktan sonra vefat etmiş, eseri talebesi Nizâmeddîn-i Sâvecî tamamlamıştır²⁰.

Yazması: K.RaşitE, r. 291, v. 281; KastamonuİH, r. 1685; A.KarahisarİH, r. 18273, v. 121 (1120 h); ÇankırıİH, r. 529 (1075 h).

Matbusu: Tahran 1230, 1243, 1312, 1313, 1325, 1327, 1329, 1331; Tebriz 1309, 1322, 1323, 1341, 1354; İsfahan 1341; Bombay 1298, 1310, 1319, 1323; Leknev 1272, 1298, 1318.

2. er-Risâletü'l-Vecîze fî Usûli'l-Fıkh / الرسالة الوجيزة في أصول الفقه

Yazması: S/Laleli, mecmua, r. 3/2117.

3. Kitâbü'z-Zübde = Zübdetü'l-Usûl / كتاب الزبدة = زبدة الأصول (في الفقه)
Usûl-i fıkhı dairidir²¹.

Telif Tarihi: 917/1511.

Yazması: A.ElmalılıÇeH, r. 2718, v. 113 (1123 h); S/Laleli, r. 3/2117.

Matbusu: Leknev 1307; Tahran 1309.

*** Harfûşî, Muhammed b. Ali el-Âmilî el-Kerekî ed-Dımaşkı el-Harîrî eş-Şîî (1059/1649),**

محمد بن علي العاملي الكركري الدمشقي الحريري الشيعي (الحرفوشي)

Umdetü'l-Vusûl fî Şerhi Zübdeti'l-Usûl li Bahâiddîn el-Âmilî / عمدة الوصول في شرح زبدة الأصول لبهاء الدين العاملي

Telif Tarihi: 1044/1634.

Yazması: Beyazıt/VeliyyüddinE, r. 952, s. 450.

F. XII. ASIR (1100-1199 / 1688-1785)

*** Meclisî, Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî el-İsbehânî eş-Şîî (1111/1699),**

محمد باقر بن محمد تقي الإصبهاني المجلسي الشيعي

1. Risâle fî Marifeti's-Sâ' ve'l-Müd ve'r-Rıtl ve'l-Vesek = el-Evzân ve'l-Mekâdîr / رسالة في معرفة الصاع والمد والرطل والوسق = الأوزان والمقادير (في الفقه)

Yazması: S/Nuruosmaniye, r. 2919, v. 161-175.

2. Risâle fî Menâsiki'l-Hac Mufasssale (F) / رسالة في مناسك الحج مفصلة (ف)

²⁰ Ömer Okumuş, "ÂMİLÎ, BAHÂ'EDDÎN", *DİA*, İstanbul 1991, III, ss. 60-61, 61.

²¹ Okumuş, "ÂMİLÎ, BAHÂ'EDDÎN", *DİA*, III/61.

Telif Tarihi: 1080/1669.

Yazması: A.AksekiYMP.İlçeH, r. 225, v. 387.

G. XIII. ASIR (1200-1299 / 1785-1882)

* **Dildâr Ali, el-Leknevî, Seyyid Dildâr Ali b. Muhammed Tâcululemâ Muînuddîn en-Nasrâbâdî el-Hindî el-Îmâmî (1235/1819),**

سيد دلدار علي بن السيد محمد تاج العلماء معين الدين النصرآبادي اللكنوي الهندي
الإمامي (دلدار علي، اللكنوي)

1. Esâsü'l-Usûl fî'r-Red ale'l-Fevâidi'l-Medeniyye / أساس الأصول في الرد على الفوائد المدنية

Temel hedefi, Şîî fikhını içtihadı dayalı aklî esaslar (usûl) yerine Kur'ân ve Ehl-i Beyt'ten gelen hadîslere (ahbâr) dayandırmak olan²² Muhammed Emin el-Esterâbâdî el-Ahbârî eş-Şîî'nin (1032/1623) içtihat ve taklit konusundaki düşüncelerini reddetmek amacıyla yazılmıştır²³.

Yazması: S/Ş.AliP, r. 986; S/Giresun, r. 106; S/Lalaİ, mecmua, r. 2/706.

Matbusu: Seyyid Mehdî Bahrülulûm ve Seyyid Ali Tabâtabâî'nin takrizleriyle Hindistan'da neşredilmiştir²⁴.

2. Şerhu Esâsi'l-Usûl fî'r-Red ale'l-Fevâidi'l-Medeniyye / شرح أساس الأصول في الرد على الفوائد المدنية

Yazması: S/Laleli, r. 733.

SONUÇ

Türkiye'de İmâmiyye mezhebine uyanlar az sayıda Kars ve Hatay'da bulunmaktadır. Ancak sınır komşumuz olan İran'ın resmî mezhebidir. Yine sınır komşumuz olan Irak ve Suriye'de çokça müntesipleri bulunmaktadır. Ayrıca Azerbaycan'da da İmâmiyye mezhebine yaygın olarak tabi olunmaktadır. Bütün bunlara rağmen Türkiye kütüphanelerinde bulunan İmâmiyye ile ilgili yazmaların, ehl-i sünnet çizgisinde yer alan diğer fikhî mezheplere ait yazmalara göre daha az olduğu görülmektedir. Bunda İmamiyye'nin, ehl-i sünnet harici görülmesinden dolayı Anadolu insanı tarafından genel olarak dışlanmasının ve Osmanlı ile İran arasındaki siyasî rekabet ve çekişmelerin etkili olduğu söylenebilir.

²² Ethem Ruhi Fırlı, "Şiîliğin Ortaya Çıkışı ve İran'da Din-Siyaset İlişkisi", *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Avrasya Dosyası, Cilt 13, Sayı 3, Ankara Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, ss. 191-229, 201.

²³ Bkz. Mustafa Öz, "DİLDÂR ALİ", *DİA*, İstanbul 1994, IX, ss. 297-298, 298.

²⁴ Öz, "DİLDÂR ALİ", *DİA*, IX/298.

Bu makalede tespiti yapılan 25 yazmadan 14 tanesi sonradan basılmış, 11 tanesi ise sadece yazma olarak bulunmaktadır. Yazma olarak bulunanların tenkitli neşrinin yapılması, bu mezhebin görüşlerinin daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesi açısından faydalı olacaktır.

KISALTMALAR

A. KÜTÜPHANE ADLARI²⁵

A.AksekiYMP.İlçeH: Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi

A.BeyazıtİH: Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi

A.ElmalıİlçeH: Antalya Elmalı İlçe Halk Kütüphanesi

A.KarahisarİH: Afyonkarahisar Karahisar İl Halk Kütüphanesi

Beyazıt: Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Beyazıt/M.K.MustafaP: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Beyazıt/VeliyyüddinE: Veliyyüddin Efendi

ÇankırıİH: Çankırı İl Halk Kütüphanesi

K.RaşitE: Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi

KastamonuİH: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi

KıbrısS.II.Mahmud: Kıbrıs Sultan II. Mahmud Kütüphanesi

RagıpP: Koca Ragıp Paşa Yazma Eser Kütüphanesi

SivasZiyaB: Sivas Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi

Süleymaniye/S: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi

S/A.Tekelioğlu: Antalya Tekelioğlu

S/D.Mesnevi: Darü'l-Mesnevi

S/EsadE: Esad Efendi

S/Giresun:

S/H.HüsnüP: Hasan Hüsnü Paşa

S/H.MahmutE: Hacı Mahmut Efendi

S/Hz.HalidEC: Hz. Halid (Eyüp Camii)

S/Lalaİ: Lala İsmail

S/Laleli:

S/MuradM: Murad Molla (Damadzade, Muhammed/Mehmed Murad)

S/Nuruosmaniye:

S/ReisülküttapME: Reisülküttap (Mustafa Efendi)

S/Ş.AliP: Şehit Ali Paşa

²⁵ Bu başlık altında, makalede geçen yazmaların bulunduğu kütüphane ve onlara ait koleksiyonların tam listesini de belirtmek amacıyla, kısaltma kullanılmayanlar da verilmiştir.

S/Y.Tevfik: Yahya Tevfik
Topkapı/III.Ahmed: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi/

B. DİĞER

AÜİF: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b. : İbn, bin
Bkz./bkz.: Bakınız
bs.: Baskı
c/c.: Cilt
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
F: Farsça
h: Hicrî
İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
Nşr./nşr.: Neşreden
Orj.: Orijinal
r.: Rakam, Demirbaş kayıt numarası
s.: Sayfa
ss.: Sayfa sırası
thk.: Tahkik eden
ty.: (Baskı) tarihi yok
v.: Varak
yy.: (Baskı) yeri yok
ف: Farsça

Not: Kitap adlarının kısaltmaları kaynakçada, eserin künyesinin sonunda parantez içinde belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

- FIĞLALI, Ethem Ruhi, “Şiiliğin Ortaya Çıkışı ve İran'da Din-Siyaset İlişkisi”, *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Avrasya Dosyası, Cilt 13, Sayı 3, Ankara Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2007, ss. 191-229.
<http://kutuphane.isam.org.tr/2001arama.htm>
<http://www.yazmalar.gov.tr/>
- KARABULUT – KARABULUT, Ali Rıza - Ahmet Turan, *Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi* I-VI (6. cilt indekstir), Mektebe Yayınları, Kayseri ty. (Mektebe Yayınları; 12. İlmi eserler serisi; 3).

- KARABULUT, Ali Rıza, *el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi* I-III, Kayseri 2005 (*Karabulut*).
- OKUMUŞ, Ömer, “ÂMİLÎ, BAHÂEDDÎN”, *DİA*, İstanbul 1991, III, ss. 60-61.
- ÖZ, Mustafa, “DİLDÂR ALÎ”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, ss. 297-298.
-, Mustafa, “HİLLÎ, İBNÜ'L-MUTAHHAR”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, ss. 37-39.
-, Mustafa, “İBN BÂBEVEYH, ŞEYH SADÛK”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, ss. 345-348.
-, Mustafa, “KÜLEYNÎ”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, ss. 538-539.
- SOFUOĞLU, M. Cemal Sofuoğlu, “el-KÂFÎ”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, ss. 148.
- UYAR, Mazlum, “HİLLÎ, MUHAKKİK”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, ss. 39-41.